

navama-vilāsaḥ mahā-prasādaḥ

sa prasīdatu caitanya-devo yasya prasādataḥ |
mahā-prasāda-jātārhaḥ sadyaḥ syād adhamo'py aham ||1||
atha śaṅkhodakaṁ tac ca kṛṣṇa-dṛṣṭi-sudhokṣitam |
vaiṣṇavebhyaḥ pradāyābhivandya mūrdhani dhārayet ||2||

śaṅkhodaka-māhātmyam

skānde brahma-nārada-saṁvāde—

śaṅkhodakaṁ harer bhaktir nirmālyam pādayor jalam |
candanam dhūpa-śeṣam tu brahma-hatyāpahārakam ||3||

tatraiva śaṅkha-māhātmye—

śaṅkha-sthitam tu yat toyam bhrāmitam keśavopari |
vandate śirasā nityam gaṅgā-snānena tasya kim ||4||
na dāho na klamo nārtir narakāgni-bhayaṁ na hi |
yasya śaṅkhodakaṁ mūrdhni kṛṣṇa-dṛṣṭy-avalokitam ||5||
na grahā na ca kuṣmāṇḍāḥ piśācoraga-rakṣasāḥ |
dṛṣṭvā śaṅkhodakaṁ mūrdhni vidravanti diśo daśa ||6||
kṛṣṇa-mūrdhni bhrāmitam tu jalam tac-chaṅkha-saṁsthitam |
kṛtvā mūrdhany avāpnoti muktim viṣṇoḥ prasādataḥ ||7||
bhrāmayitvā harer mūrdhni mandiram śaṅkha-vāriṇā |
prokṣayed vaiṣṇavo yas tu nāsubham tad-grhe bhavet ||8||
nīrājana-jalam yatra yatra pādodakaṁ hareḥ |
tiṣṭhate muni-śārdūla vardhante tatra sampadaḥ ||9||

tatraivāgre—

nīrājana-jalam viṣṇor yasya gātrāṇi saṁspr̥śet |
yajñāvabhṛta-lakṣaṇam snāna-jam labhate phalam ||10||

tatraiva śrī-śivoktau—

pādodakena devasya hatyāyuta-samanvitaḥ |
sudhyate nātra sandehas tathā śaṅkhodakena hi ||11||

bṛhad-viṣṇu-purāṇe ca—

tīrthādhikam yajña-śatāc ca pāvanam
jalam sadā keśava-dṛṣṭi-saṁsthitam |
chinatti pāpam tulasī-vimiśritam

višeṣataś cakra-śilā-vinirmitam ||12||

atha tīrtha-dhārānam

kṛṣṇa-padabja-tīrtham ca vaiṣṇavebhyaḥ pradāya hi |
svayam bhakty-abhivandyātau pītvā śīrasi dhārayet ||13||
tasya mantra-vidhiś ca prāk prātaḥ-snāna-prasaṅgataḥ |
likhito hy adhunā pāne višeṣo likhyate kiyān ||14||

sa coktaḥ—

om caraṇam pavitraṁ vitatam purāṇam
yena pūtas tarati duṣkṛtāni |
tena pavitreṇa śuddhena pūtā
api pāpmānam arātim tarema ||15||

lokasya dvāram ārcayat pavitraṁ jyotiṣmat vibhrājamānam mahas tad amṛtasya
dhārā bahudhā dohamānam caraṇam loke sudhitam dadhatu ||16|| iti |

imaṁ mantraṁ samuccārya sarva-duṣṭa-grahāpaham |
prāśnīyāt prokṣayed deham putra-mitra-parigraham ||17||

kiṁ ca—

viṣṇoḥ pādodakam pītam koṭi-hatyāgha-nāsanam |
tad evaṣṭa-guṇam pāpam bhumau bindu-nipatanat ||18||

atha śrī-caranodaka-pana-māhātmyam

pādme gautamāambarīṣa-saṁvāde—

hareḥ snānāvaśeṣas tu jalam yasyodare sthitam |
ambarīṣa praṇamyocaiḥ pāda-pāmsuḥ pragṛhyatām ||19||

tatraiva devadūta-vikuṇḍala-saṁvāde—

ye pibanti narā nityam śālagrāma-śilā-jalam |
pañca-gavya-sahasrais tu sevitaḥ kiṁ prayojanam ||20||
koṭi-tīrtha-sahasrais tu sevitaḥ kiṁ prayojanam |
nityam yadi pibet puṇyam śālagrāma-śilā-jalam ||21||
śālagrāma-śilā-toyam yaḥ pibed bindunā samam |
mātuḥ stanyam punar naiva na pibed bhakti-bhān naraḥ ||22||

kiṁ ca—

dahanti narakān sarvān garbha-vāsam ca dāruṇam |
pītam yais tu sadā nityam śālagrāma-śilā-jalam ||23||

tatraiva śrī-yama-dhumraketu-saṁvāde—
śālagrāma-śilā-toyaṁ bindu-mātraṁ tu yaḥ pibet |
sarva-pāpaiḥ pramucyeta bhakti-mārga kṛtodyamaḥ ||24||

tatraiva pulastya-bhagīratha-saṁvāde—
pādodakasya mähātmyaṁ bhagīratha vadāmi te |
pāvanaṁ sarva-tīrthebhyo hatyā-koṭi-vināśakam ||25||
dḥṛte śirasi pīte ca sarvās tusyanti devatāḥ |
prāyaścittam tu pāpānām kalau pādodakam hareḥ ||26||

kim ca—
tribhiḥ sārāsvataṁ toyam saptāhena tu nārmadam |
sadyaḥ punāti gāṅgeyam darśanād eva yāmunam ||27||
punanty etāni toyāni snāna-darśana-kīrtanaḥ |
punāti smaraṇād eva kalau pādodakam hareḥ ||28||

kim ca—
arcitaiḥ koṭibhir liṅgair nityam yat kriyate phalam |
tat phalam śata-sahasraṁ pite pādodake hareḥ ||29||
aśucir vā durācāro mahā-pātaka-saṁyutaḥ |
sprṣtvā pādodakam viṣṇoḥ sadā śudhyati mānavaḥ ||30||
pāpa-koṭi-yuto yas tu mṛtyu-kāle śiro-mukhe |
dehe pādodakam tasya na prayāti yamālayam ||31||
na dānam na havir yeśāṁ svādhyāyo na surārchanam |
te 'pi pādodakam pītvā prayanti paramām gatim ||32||
kārttike kārttikī-yoge kim kariṣyati puṣkare |
nityam ca puṣkaram tasya yasya pādodakam hareḥ ||33||
viśākhā-ṛkṣa-saṁyukta vaiśākhī hi kariṣyati |
piṇḍārake mahā-tīrthe ujjāyinyām bhagīratha ||34||
māgha-māse prayāge tu snānam kim kariṣyati |
prayāgam satatam tasya yasya pādodakam hareḥ ||35||
prabodha-vāsare prāpte mathurāyām ca tasya kim |
nityam ca yāmunam snānam yasya pādodakam hareḥ ||36||
kasyām uttara-vāhinyām gaṅgāyām tu mṛtasya kim |
yasya pādodakam viṣṇor mukhe caivāvatiṣṭhate ||37||

kim ca—
hitvā pādodakam viṣṇor yo'nya-tīrthāni gacchati |
anargham ratnam utsṛjya loṣṭraṁ vāñchati durmatīḥ ||38||
kurukṣetra-samo deśo binduḥ pādodakam mataḥ ||39||
pated yatrākṣayam puṇyam nityam bhavati tad-grhe |
gayā-piṇḍa-samam puṇyam putrāṇām api jāyate ||40||
pādodakena devasya ye kuryuḥ piṭṛ-tarṇam |
nāsuraṇām bhayaṁ tasya preta-janyaṁ ca rākṣasam ||41||
na rogasya bhayaṁ caiva nāsti vighna-kṛtām bhayam |

na duṣṭā naiva ghorākṣāḥ svāpadottha-bhayaṁ na hi ||42||
grahāḥ pīdāṁ na kurvanti caurā naśyanti dāruṇāḥ |
kiṁ tasya tīrtha-gamane devarsīṅgāṁ ca darśane ||43||
yasya pādodakāṁ mūrdhni śālagrāma-śilodbhavam |
prīto bhavati mārtaṅḍaḥ prīto bhavati keśavaḥ |
brahmā bhavati su-prītaḥ prīto bhavati saṅkaraḥ ||44||
pādodakasya mähātmyaṁ yaḥ paṭhet keśavagrataḥ |
sa yāti paramaṁ sthānaṁ yatra devo janardanaḥ ||45||

brahmāṅḍa-purāṇe śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

prāyaścittaṁ yadi prāptaṁ kṛcchraṁ vā tv agha-marṣaṇam |
so'pi pādodakāṁ pītvā śuddhiṁ prāpnoti tat-kṣaṇāt ||46||
aśaucāṁ naiva vidyeta sūtake mṛtake 'pi ca |
yeṣāṁ pādodakāṁ mūrdhni prāśanaṁ ye ca kurvate ||47||
anta-kāle 'pi yasyeha dīyate pādayor jalam |
so'pi sad-gatim āpnoti sad-ācārair bahiṣkṛtaḥ ||48||
apeyaṁ pibate yas tu bhukte yaś cāpy abhojanam |
agamyāgamanā ye vai pāpācārāś ca ye narāḥ |
te 'pi pūjyā bhavanty āśu sadyaḥ pādāmbu-sevanāt ||49||

kiṁ ca—

apavitraṁ yad-annaṁ syāt pānīyaṁ cāpi pāpināṁ |
bhuktvā pītvā viśuddhaḥ syāt pītvā pādodakāṁ hareḥ ||50||
tapta-kṛcchrāt pañca-gavyāṁ mahā-kṛcchrād viśiṣyate |
cāndrāyaṇāt pāra-kṛcchrāt parākād api suvrata |
kāya-śuddhir bhavaty āśu pītvā pādodakāṁ hareḥ ||51||
aguruṁ kuṅkumaṁ cāpi karpūraṁ cānulepanam |
viṣṇu-pādāmbu-saṁlagnaṁ tad vai pāvana-pāvanam ||52||
dṛṣṭi-pūtaṁ tu yat toyāṁ viṣṇunā prabhaviṣṇunā |
tad vai pāpa-haraṁ putra kiṁ punaḥ pādayor jalam ||53||
etad-arthaṁ ahaṁ putra śirasā viṣṇu-tat-paraḥ |
dhārāyāmi pibāmy adya mähātmyaṁ viditaṁ mama ||54||
priyas tvam agrajaḥ putras tad-arthaṁ gaditaṁ mayā |
rahasyaṁ me tv anarhasya na vaktavyaṁ kadācana ||55||
dhārayasva sadā mūrdhni prāśanaṁ kuru nityaśaḥ |
janma-mṛtyu-jarā-duḥkhair mokṣaṁ yāsyasi putraka ||56||

viṣṇu-dharmottare—

sadyaḥ phala-pradaṁ puṇyaṁ sarva-pāpa-vināśanam |
sarva-maṅgala-maṅgalyaṁ sarva-duḥkha-vināśanam ||57||
duḥsvapna-nāśanaṁ puṇyaṁ viṣṇu-pādodakāṁ śubham |
sarvopadrava-hantāraṁ sarva-vyādhi-vināśanam ||58||
sarvotpāta-praśamanaṁ sarva-pāpa-nivāraṇam |
sarva-kalyāṇa-sukhadaṁ sarva-kāma-phala-pradam ||59||
sarva-siddhi-pradaṁ dhanyaṁ sarva-dharma-vivardhanam |

sarva-śatru-praśamanam sarva-bhoga-pradāyakam ||60||

sarva-tīrthasya phala-dam mūrdhni pādāmbu-dhāraṇam |
prayāgasya prabhāsasya puṣkarasya ca sevane |
pṛthūdakasya tīrthasya ācānto labhate phalam ||61||
cakra-tīrtham phalam yādṛk tādṛṇ pādāmbu-dhāraṇāt |
sarasvatyām gayāyām ca gatvā yat prāpnuyāt phalam |
tat phalam labhate śreṣṭham mūrdhni pādāmbu-dhāraṇāt ||62||

skānde—

pādodakasya mähātmyam devo jānāti śaṅkaraḥ |
viṣṇu-pāda-cyutā gaṅgā śirasā yena dhāritā |
sthānam naivāsti pāpasya dehinām deha-madhyataḥ ||63||
sa-bāhyābhyanteram yasya vyāptam pādodakena vai |
pādodam viṣṇu-naivedyam udare yasya tiṣṭhati ||64||
nāśrayam labhate pāpam svayam eva vinaśyati |
mahā-pāpa-graha-grasto vyāpto roga-śatair yadi ||65||
hareḥ pādodakam pītvā mucyate nātra saṁsayaḥ |
śirasā tiṣṭhate yeṣām nityam pādodakam hareḥ ||66||
kim kariṣyati te loke tīrtha-koṭi-manorathaiḥ |
ayam eva paro dharma idam eva param tapaḥ |
idam eva param tīrtham viṣṇu-pādāmbu yat pibet ||67||

tatraiva śrī-śivomā-saṁvāde—

vilayam yānti pāpāni pīte pādodake hareḥ |
kim punar viṣṇu-pādodam śālagrāma-śilā-cyutam ||68||
viśeṣena haret pāpam brahma-hatyādikam priye |
pīte pādodake viṣṇor yadi prāṇair vimucyate |
hatvā yama-bhaṭān sarvān vaiṣṇavam lokam āpnuyāt ||69||

tatraiva śrī-śiva-kārttikeya-saṁvāde śrī-śālagrāma-śilā-mähātmye—

chinnas tena mahā-sena garbhāvāsaḥ su-dāruṇaḥ |
pītam yena sadā viṣṇoḥ śālagrāma-śilā-jalam ||70||
ye pibanti narā nityam śālagrāma-śilā-jalam |
pañca-gavya-sahasrais tu prāśitaiḥ kim prayojanam ||71||
prāyaścitte samutpanne kim dānaiḥ kim upoṣaṇaiḥ |
cāndrāyaṇaiś ca tīrthaiś ca pītvā pādodakam śuci ||72||

bṛhan-nārādiye lubdhakopākhyānārambhe—

hari-pādodakam yas tu kṣaṇa-mātram ca dhārayet |
sa snātaḥ sarva-tīrthesu viṣṇoḥ priyataras tathā ||73||
akāla-mṛtyu-śamanam sarva-vyādhi-vināśanam |
sarva-duḥkhopaśamanam hari-pādodakam śubham ||74||

tatraiva tad-upākhyānānte—

hari-pādodaka-sparśāl lubdhako vīta-kalmaṣaḥ |
divyaṁ vimānam āruhya munim enam athābravīt ||75||
hari-pādodakam yasmān mayi tvam kṣiptavān mune |
prāpito'smi tvayā tasmāt tad viṣṇoḥ paramam padam ||76||

hari-bhakti-sudhodaye—

pādām pūrvaṁ kila sprṣṭvā gaṅgābhūt smartṛ-mokṣa-dā |
viṣṇoḥ sadyas tu sat-saṅgi pādāmbu katham īdyate ||77||
tāpa-trayānalo yo'sau na śāmyet sakalābdhibhiḥ |
drutaṁ śāmyati so'lpēna śrīmad-viṣṇu-pādāmbunā ||78||
yuddhāstrābhedyā-kavacam bhavāgni-stambhanauṣadham |
sarvāṅgaiḥ sarvathā dhāryam pādyaṁ śuci-padaḥ sadā ||79||
amṛtatvāvaḥam nityam viṣṇu-pādāmbu yaḥ pibet |
sa pibaty amṛtam nityam māse māse tu devatāḥ ||80||
māhātmyam iyad ity asya vaktā yo'pi sa nirbhayaḥ |
nanv anargha-maṇer mūlyam kalpayann agham aśnute ||81||

anyatrapī—

sa brahmacārī sa vratī āśramī ca sadā-śuciḥ |
viṣṇu-pādodakam yasya mukhe śirasi vigrahe ||82||
janma-prabhṛti-pāpānām prāyaścittam yadīcchati |
śālagrāma-śilā-vari pāpa-hāri niṣevyatām ||83||

ata eva **tejodravina-pañcaratre** śrī-brahmaṇoktam—

pīṭha-praṇālād udakam pṛthag ādāya putraka |
siñcayen mūrdhni bhaktānām sarva-tīrtha-mayam hi tat ||84|| iti |

pādodakasya māhātmyam vikhyātam sarva-śāstrataḥ |
likhitum śaknuyat ko hi sindhūrmīn gaṇayann api ||85||
viśeṣataś ca pādodam tulasī-dala-saṁyutam |
śānkhe kṛtvā vaiṣṇavebhyo dattvā prāgvat pibet svayam ||86||

atha śānkha-kṛta-pādodaka-māhātmyam

skānde śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

kṛtvā pādodakam śānkhe vaiṣṇavānām mahātmanām |
yo dadyāt tulasī-mīśram cāndrāyaṇa-śatam labhet ||87||
grhītvā kṛṣṇa-pādāmbu śānkhe kṛtvā tu vaiṣṇavaḥ |
yo vahet śirasā nityam sa munis tapasottamaḥ ||88||

pādme devadūta-vikuṇḍala-saṁvāde—

śālagrāma-śilā-toyam yadi śānkha-bhṛtam pibet |
hatyā-koṭi-vināśam ca kurute nātra saṁsayāḥ ||89||

agastya-saṁhitāyām—

śālagrāma-śilā-toyaṁ tulasī-dala-vāsitaṁ |
ye pibanti punas teṣāṁ stanya-pānaṁ na vidyate ||90|| iti |
śrī-viṣṇor vaiṣṇavānāṁ ca pāvanaṁ caraṇodakam |
sarva-tīrtha-mayaṁ pītvā kuryād ācamaṇaṁ na hi ||91||

tad uktaṁ skānde śivena—

viṣṇoḥ pādodakaṁ pītvā paścād aśuci-śaṅkayā |
ācamati ca yo mohād brahma-hā sa nigadyate ||92||

srutiś ca—

bhagavān pavitraṁ bhagavat-pādaṁ pavitraṁ, bhagavat-pādodakaṁ pavitraṁ,
na tat-pāna ācamaṇīyam | yathā hi soma iti ||93||

sauparṇe ca—

viṣṇu-pādodakaṁ pītvā bhakta-pādodakaṁ tathā |
ya ācamati saṁmohād brahma-hā sa nigadyate ||94|| iti |

tataḥ śuddhaṁ payaḥ-pūrṇaṁ gandha-puṣpākṣatānvitam |
adharopari sanniyasec chaṅkhaṁ bhagavad-agrataḥ ||95||

atha śrī-bhagavad-agrataḥ śaṅkha-sthapana-mahatamyam

skānde brahma-nārada-saṁvāde śaṅkha-māhātmye—

purato vāsudevasya sa-puṣpaṁ sa-jalākṣataṁ |
śaṅkham abhyarcitaṁ paśyet tasya lakṣmīr na durlabhā ||96||
sa-puṣpaṁ vāri-jaṁ yasya durvākṣata-samanvitam |
purato vāsudevasya tasya śrīḥ sarvato-mukhī ||97|| iti |

bhūtvātha bhaktimān śrīmat-tulasyā kānane prabhum |
sarpūjyābhyarcayet taṁ ca śrī-kṛṣṇa-caraṇa-priyam ||98||

atha śrī-tulasī-vana-pūjā

prāg dattvārghyam tato'vyarcya gandha-puṣpākṣatādinā |
stutvā bhagavatīm tām ca praṇamet prārhtya daṇḍavat ||99||

athārghya-mantraḥ

śriyaḥ śriye śriyāvāse nityam śrīdhārā-satkṛte |
bhaktyā dattaṁ mayā devi arghyam grhṇa namo'stu te ||100||

pūjā mantrah

nirmītā tvam purā devair arcitā tvam surāsuraiḥ |
tulasī hara me pāpam pūjām gr̥hṇa namo'stu te ||101||

stutiś ca

mahā-prasāda-jananī sarva-saubhāgya-var dhinī |
ādhi-vyādhi-haro nityam tulasī tvam namo'stu te ||102||

prārthanā

śrīyam dehi yaśo dehi kīrtim āyus tathā sukham |
balaṁ puṣṭim tathā dharmam tulasī tvam prasīda me ||103||

praṇāma-vākyaṁ

avantī-khaṇḍe—

yā dṛṣṭā nikhilāgha-saṅgha-śamanī spr̥ṣṭā vapuḥ-pāvanī
rogāṇām abhivanditā nirasinī siktāntaka-trāsini |
pratyāsatti-vidhāyini bhagavataḥ kṛṣṇasya samropitā
nyastā tac-carāṇe vimukti-phaladā tasyai tulasyai namaḥ ||104||

bhagavatyās tulasyās tu mahātmyāmṛta-sāgare |
lobhāt kūr ditum icchāmi kṣudras tat kṣamyatām tvayā ||105||

atha tulasī-vana-puja-mahatmyam

skānde—

śrāvaṇa-dvādaśī-yoge śālagrāma-śilārcane |
yat phalam saṅgame proktaṁ tulasī-pūjanena tat ||107||

gāruḍe—

dhātrī-phalena yat puṇyam jayantyām samupoṣaṇe |
khagendra bhavate nṛṇām tulasī-pūjanena tat ||107||
prayāga-snāna-niratau kasyām prāṇa-vimokṣaṇe |
yat phalam vihitam devais tulasī-pūjanena tat ||108||

agastya-saṁhitāyām--

caturṇām api varṇānām āśramāṇām viśeṣataḥ |

strīnām ca puruṣāṇām ca pūjiteṣṭam dadāti hi ||109||
tulasī ropitā siktā dr̥ṣṭā spr̥ṣṭā ca pāvayet |
ārādhitā prayatnena sarva-kāma-phala-pradā ||110||

atha tulasī-vana-pūja-māhātmyam

pradakṣiṇam bhramitvā ye namaskurvanti nityaśah |
na teṣām duritam kiñcid aksīnam avaśisyate ||111||

bṛhan-nāradiye yajñadhvajopākhyānānte—
pūjyamānā ca tulasī yasya veśmani tiṣṭhati |
tasya sarvāṇi śreyāṁsi vardhante 'har-ahar dvijāḥ ||112||

ata eva pādme devadūta-vikuṇḍala-saṁvāde—
pakṣe pakṣe tu samprāpte dvādaśyām vaiśya-sattama |
brahmādayo'pi kurvanti tulasī-vana-pūjanam ||113||

ata eva śrī-tulasī-stuti-mahimā

ananya-manasā nityam tulasīm stauti yo narah |
pitṛ-deva-manuṣyāṇām priyo bhavati sarvadā ||114||

atha tulasī-vana-māhātmyam

skānde—
ratim badhnāti nānyatra tulasī-kānam vinā |
deva-devo jagat-svāmī kali-kāle viśeṣataḥ ||115||
hitvā tīrtha-sahasrāṇi sarvān api śiloccayan |
tulasī-kānane nityam kalau tiṣṭhati keśavaḥ ||116||
nirīkṣitā narair yais tu tulasī-vana-vāṭikā |
ropitā yaiś ca vidhinā samprāptam paramam padam ||117||
na dhātrī sa-phalā yatra na viṣṇus tulasī-vanam |
tat śmaśāna-samam sthānam santi yatra na vaiṣṇavāḥ ||118||
keśavārthe kalau ye tu ropayantīha bhū-tale |
kim kariṣyaty asantuṣṭo yamo'pi saha kiṅkaraiḥ ||119||
tulasī ropāṇam kāryam śravaṇena viśeṣataḥ |
aparādha-sahasrāṇi kṣamate puruṣottamaḥ ||120||
devālayeṣu sarveṣu puṇya-kṣetreṣu yo narah |
vāpayet tulasīm puṇyam tat tīrtham cakra-pāṇinaḥ ||121||
ghaṭair yantra-ghaṭibhiś ca siñcitam tulasī-vanam |
jala-dhārābhir viprendra prīṇitam bhuvana-trayam ||122||

tatraiva śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

tulasī-gandham ādāya yatra gacchati mārutaḥ |
diśo daśa ca pūtāḥ syur bhūta-grāmās catur-vidhāḥ ||123||
tulasī-kānanodbhūtā chāyā yatra bhaved dvija |
tatra śrāddham pradātavyam pitṛṇām trpti-hetave ||124||
tulasī-bīja-nikarāḥ patate yatra nārada |
piṇḍa-dānam kṛtam tatra pitṛṇām dattam akṣayam ||125||

tatraivāgre—

dr̥ṣṭā spr̥ṣṭā tathā dhyātā kīrtitā namitā śrutā |
ropitā sevitā nityam pūjitā tulasī śubhā ||126||
navadhā tulasīm nityam ye bhajanti dine dine |
yuga-koṭi-sahasrāṇi te vasanti harer gr̥he ||127||
ropitā tulasī yāvat kurute mūla-vistaram |
tāvat koṭi-sahasram tu tanoti sukṛtam kalau ||128||
yāvac chākhā-prasākhābhir bīja-puṣpaiḥ phalair mune |
ropitā tulasī pumbhir vardhate vasudhā-tale ||129||
kule teṣām tu ye jātā ye bhaviṣyanti ye mṛtaḥ |
ākalpaṁ yuga-sahasram teṣām vāso harer gr̥he ||130||

tatraiva cāvanti-khaṇḍe—

tulasīm ye vicinvanti dhanyās tat-kara-pallavāḥ |
keśavārthe kalau ye ca ropayantīha bhū-tale ||131||
snāne dāne tathā dhyāne prāsane keśavārcane |
tulasī dahate pāpaṁ ropāṇe kīrtane kalau ||132||

kāśi-khaṇḍe sva-dūtān prati śrī-yamānuśāsane—

tulasī-alaṅkṛtā ye ye tulasī-nāma-jāpakāḥ |
tulasī-vana-pālā ye te tyājyā dūrato bhaṭāḥ ||133||

tatraiva dhruva-carite—

tulasī yasya bhavane praty-aham paripūjyate |
tad-gr̥he nopasarpanti kadācid yama-kiṅkarāḥ ||134||

pādme devadūta-vikuṇḍala-saṁvāde—

na paśyanti yamaṁ vaiśya tulasī-vana-ropāṇāt |
sarva-pāpa-haram sarva-kāmadam tulasī-vanam ||135||
tulasī-kānam vaiśya gr̥he yasmims tu tiṣṭhate |
tad-gr̥ham tīrthī-bhūtam hi no yānti yama-kiṅkarāḥ ||136||
tāvad varṣa-sahasrāṇi yāvad bīja-dalāni ca |
vasanti deva-loke tu tulasīm ropayanti ye ||137||
tulasī-gandham āghrāya pitaras tuṣṭa-mānasāḥ |
prayānti garuḍārūḍhās tat padaṁ cakra-pāṇinaḥ ||138||
darśanam narmadāyās tu gaṅgā-snānam viśām vara |

tulasī-dala-saṁsparsaḥ samam etat trayam smṛtam ||139||
ropanāt pālanāt sekād darśanāt sparśanān nṛṇām |
tulasī dahate pāpam vān-manaḥ-kāya-saṁcitam ||140||
āmra-vṛkṣa-sahasreṇa pippalānām śatena ca |
yat phalaṁ hi tad ekena tulasī-vitapena tu ||141||
viṣṇu-pūjana-saṁyuktas tulasīm yas tu ropayet |
yugāyuta-daśaikam sa ropako ramate divi ||142||

tatraiva **vaiśākha-māhātmye**—

puṣkarādīni tīrthāni gaṅgādyāḥ saritas tathā |
vāsudevādayo devā vasanti tulasī-dale ||143||
dāridrya-duḥkha-rogārti-pāpāni su-bahūny api |
tulasī harati kṣipram rogān iva haritakī ||144||

tatraiva **kārttika-māhātmye**—

yad-grhe tulasī bhāti rakṣābhir jala-secanaiḥ |
tad-grhe yama-dūtās ca dūrato varjayanti hi ||145||
tulasyās tarpaṇam ye ca pitṛn uddīśya mānavāḥ |
kurvanti teṣāṁ pitaras tṛptā varṣayutam jalaiḥ ||146||
paricaryām ca ye tasya rakṣayābāla-bandhanaiḥ |
śuśrūṣito haris tais tu nātra kāryā vicāraṇā ||147||
nāvajñā jātu kāryāsyā vṛkṣa-bhāvān manīṣibhiḥ |
yathā hi vāsudevasya vaikuṅṭha-bhoga-vigrahaḥ ||148||
śālagrāma-śilā-rūpam sthāvaram bhuvi dṛśyate |
tathā lakṣmy-aikyam āpannā tulasī bhoga-vigrahā ||149||
aparam sthāvaram rūpam bhuvi loka-hitāya vai |
sprṣṭā dṛṣṭā rakṣitā ca mahā-pātaka-nāsinī ||150||

agastya-saṁhitāyām--

viṣṇos trailokya-nāthasya rāmasya janakātmajā |
priyā tathaiiva tulasī sarva-lokaika-pāvanī ||151||
tulasī-vāṭikā yatra puṣpāntara-śatāvṛtā |
śobhate rāghavas tatra sītayā sahitaṁ svayam ||152||
tulasī-vipinasyāpi samantāt pāvanam sthalam |
krośa-mātram bhavaty eva gāṅgeyasyaiva pāthasaḥ ||153||
tulasī-sannidhau prāṇān ye tyajanti munīśvara |
na teṣāṁ naraka-kleśaḥ prayānti paramam padam ||154||

kim ca—

ananya-darśanāḥ prātar ye paśyanti tapo-dhana |
aho-rātra-kṛtam pāpam tat-kṣaṇāt praharanti te ||155||

gāruḍe—

kṛtam yena mahā-bhāga tulasī-vana-ropaṇam |
muktis tena bhaved dattā prāṇinām vinatā-suta ||156||

tulasī vāpitā yena puṇyārāme vane gr̥he |
pakṣīndra tena satyoktaṁ lokāḥ sapta pratiṣṭhitāḥ ||157||
tulasī-kānane yas tu muhūrtam api viśramet |
janma-koṭi-kṛtāt pāpān mucyate nātra saṁśayaḥ ||158||
pradakṣiṇān yaḥ kurute paṭhan nāma-sahasrakam |
tulasī-kānane nityaṁ yajñāyuta-phalaṁ labhet ||159||

hari-bhakti-sudhodaye—

nityaṁ sannihito viṣṇuḥ sa-spr̥has tulasī-vane |
api me'kṣata-patraikaṁ kaścīd dhanyo'rpayed iti ||160||

bṛhan-nāradiye gaṅgā-prasaṅge—

saṁsāra-pāpa-vicchedi gaṅgā-nāma prakīrtitam |
tathā tulasī bhaktiś ca hari-kīrti-pravaktari ||161||
tulasī-kānaṁ yatra yatra padma-vanāni ca |
purāṇa-paṭhanaṁ yatra tatra sannihito hariḥ ||162||

tatraiva śrī-yama-bhagīratha-saṁvāde—

tulasī-ropanaṁ ye tu kurvate manuḥśvara |
teṣāṁ puṇya-phalaṁ vaksye vadatas tvam niśāmaya ||163||
sapta-koṭi-kulair yukto mātṛtaḥ pitṛtas tathā |
vaset kalpa-śataṁ sāgram nārāyaṇa-saṁīpagaḥ ||164||
tṛṇāni tulasī-mūlāt yāvanty apahinoti vai |
tāvatīr brahma-hatyā hi chinnatty eva na saṁśayaḥ ||165||
tulasī-siṅcayed yas tu culukodaka-mātrakam |
kṣīrodaśāyinaṁ sārḍham vased ācandra-tārakam ||166||
kaṅṭakāvaraṇaṁ vāpi vṛtim kāṣṭhaiḥ karoti yaḥ |
tulasīyaḥ śṛṇu rājendra tasya puṇya-phalaṁ mahat ||167||
yāvad dināni santiṣṭhet kaṅṭakāvaraṇaṁ prabho |
kula-traya-yutas tāvat tiṣṭhet brahma-pade yugam ||168||
prākāra-kalpako yas tu tulasīyaṁ manuḥśvara |
kula-trayaṇa sahito viṣṇoḥ sārūpyatām vrajet ||169||

ataeva tatraiva yajñadhvajopākhyānānte—

durlabhā tulasī-sevā durlabhā saṅgatiḥ satām |
durlabhā hari-bhaktiś ca saṁsārāṇava-pātinām ||170||

purāṇāntareṣu—

yat phalaṁ kratubhiḥ sviṣṭaiḥ samāpta-vara-dakṣiṇaiḥ |
tat phalaṁ koṭi-guṇitaṁ ropayitvā hareḥ priyām ||171||
tulasīm ye prayacchanti surāṇām arcanāya vai |
ropayanti śucau deśe teṣāṁ loko'kṣayaḥ smṛtaḥ ||172||
ropitām tulasīm dṛṣṭvā nareṇa bhuvī bhūmipa |
vivaraṇa-vadano bhūtvā tal-lipim mārjayed yamaḥ ||173||
tulasīti ca yo brūyāt tri-kālam vadane yadi |

nityam sa go-sahasrasya phalam āpnoti bhūsurā ||174||
tena dattam hutam japtam kṛtam śrāddham gayāṣire |
tapas taptam khaga-śreṣṭha tulasī yena ropitā ||175||
śrutābhilaṣitā dṛṣṭā ropitā siñcitā natā |
tulasī dahate pāpam yugāntāgnir ivākhilam ||176||
keśavāyatane yas tu kārayet tulasī-vanam |
labhate cākṣayam sthānam pitṛbhiḥ saha vaiṣṇavaḥ ||177||

anyatrāpi—

tulasī-kānane śrāddham pitṛṇām kurute tu yaḥ |
gayā-śrāddham kṛtam tena bhāṣitam viṣṇunā purā ||178||
tulasī-gahanam dṛṣṭvā vimukto yāti pātakāt |
sarvathā muni-śārdūla brahmahā puṇya-bhāg bhavet ||179||

kim ca, **skānde** vaśiṣṭha-māndhātṛ-saṁvāde—

śukla-pakṣe yadā rājan tṛtīyā budha-saṁyutā |
śravaṇena mahābhāga tulasī cātipuṇyadā ||180|| iti |

prasaṅgāt śrī-tulasī hi mṛdaḥ kāṣṭhasya cādhunā |
māhātmyam likhyate kṛṣṇe arpitasya dalasya ca ||181||

atha śrī-tulasī-mṛttikā-kāṣṭhādi-māhātmyam

skānde śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

bhūgatais tulasī-mūlair mṛttikā sparsitā tu yā |
tīrtha-koṭi-samā jñeyā dhāryā yatnena sā gṛhe ||182||
yasmin gṛhe dvija-śreṣṭha tulasī-mūla-mṛttikā |
sarvadā tiṣṭhate dehe devatā na sa mānuṣaḥ ||183||
tulasī-mṛttikā-lipto yadi prāṇan parityajet |
yamena nekṣitum śakto yuktaḥ pāpa-śatair api ||184||
śirasi kriyate yais tu tulasī-mūla-mṛttikā |
vigñāni tasya naśyanti sānukūlā grahās tathā ||185||
tulasī-mṛttikā yatra kāṣṭham patram ca veśmani |
tiṣṭhate muni-śārdūla niścalam vaiṣṇavam padam ||186||

atha vṛtti-sampadānam

tatraivānyatra—

maṅgalārtham ca doṣa-ghnam pavitrārtham dvijottama |
tulasī-mūla-saṁlagnām mṛttikām āvahed budhaḥ ||187||
tan-mūla-mṛttikām yo vai dhārayiṣyati mastake |
tasya tuṣṭo varān kāmān pradadāti janārdanaḥ ||188||

br̥han-nāradiye gaṅgā-prasaṅge—

tulasī-mūla-sambhūtā hari-bhakta-padodbhavā |
gaṅgodbhavā ca mṛl-lekhā nayaty acyuta-rūpatām ||189||

gāruḍe--

yad-gr̥he tulasī-kāṣṭham patraṁ śuṣkam athādrakam |
bhavate naiva pāpaṁ tad-gr̥he saṅkramate kalau ||190||

śrī-prahlāda-saṁhitāyām tathā viṣṇu-dharmottare'pi—

patraṁ puṣpaṁ phalaṁ kāṣṭham tvak-śākhā-pallavāṅkuram |
tulasī-sambhavaṁ mūlaṁ pāvanaṁ mṛttikādy api ||191||
homaṁ kurvanti ye viprās tulasī-kāṣṭha-vahninā |
lave lave bhavet puṇyam agniṣṭoma-śatodbhavam ||192||
naivedyaṁ pacate yas tu tulasī-kāṣṭha-vahninā |
meru-tulyaṁ bhaved annaṁ tad dattaṁ keśavāya hi ||193||
śarīraṁ dahyate yeśāṁ tulasī-kāṣṭha-vahninā |
na teśāṁ punar āvṛttir viṣṇu-lokāt kathaṅcana ||194||
grasto yadi mahā-pāpair agamyāgamanādikaih |
mṛtaḥ śudhyati dāhena tulasī-kāṣṭha-vahninā ||195||
tīrthaṁ yadi na samprāptaṁ smṛtir vā kīrtanam hareḥ |
tulasī-kāṣṭha-dagdhasya mṛtasya na punar bhavaḥ ||196||
yady ekaṁ tulasī-kāṣṭham madhye kāṣṭha-cayasya hi |
daha-kāle bhaven muktiḥ pāpa-koṭi-yutasya ca ||197||
janma-koṭi-sahasrais tu toṣito yair janārdanaḥ |
dahyante te janā loke tulasī-kāṣṭha-vahninā ||198||

agastya-saṁhitāyām—

yaḥ kuryāt tulasī-kāṣṭhair akṣa-mālāṁ su-rūpiṇīm |
kaṅṭha-mālāṁ ca yatnena kṛtaṁ tasyākṣayaṁ bhavet ||199||

atha tulasī-patra-dhāraṇa-māhātmyam

skānde śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

yasya nābhi-sṭhitaṁ patraṁ mukhe śīrasi karṇayoḥ |
tulasī-sambhavaṁ nityaṁ tīrthais tasya makhaiś ca kim ||200||

tatraivānyatra—

śatrughnaṁ ca supuṇyaṁ ca śrī-karaṁ roga-nāśanam |
kṛtvā dharmam avāpnoti śīrasā tulasī-dalam ||201||
yaḥ kaścid vaiṣṇavo loke mithyācāro'py anāśramī |
punāti sakalān lokān śīrasā tulasīm vahan ||202||

bṛhan-nāradiye śrī-yama-bhagīratha-saṁvāde—

karṇena dhārayed yas tu tulasīm satataṁ naraḥ |
tat-kāṣṭham vāpi rājendra tasya nāsty upapātakam ||203||

hari-bhakti-sudhodaye vaiṣṇava-vipraṁ prati yamadūtanam uktau—
kasmād iti na jānīmas tulasā hi priyo hariḥ |
gacchantam tulasī-hastam rakṣaṇṁ evanugacchati ||204||

purāṇāntare ca—
yaḥ kṛtvā tulasī-patram śirasā viṣṇu-tat-paraḥ |
karoti dharma-kāryāṇi phalam āpnoti cākṣayam ||205||

garuḍa-purāṇe—
mukhe tu tulasī-patram dṛṣṭvā śirasi karṇayoḥ |
kurute bhaskaris tasya duṣkṛtasya tu mārjanam ||206||
tri-kālāṁ vinatā-putra prāśayet tulasīm yadi viśiṣyate |
kāya-śuddhiś cāndrāyaṇa-śataṁ vinā ||207||

skānde śrī-vaśiṣṭha-mandhatṛ-saṁvāde—
cāndrāyaṇat tapta-kṛcchrāt brahma-kūrcāt kuśodakāt |
viśiṣyate kāya-śuddhis tulasī-patra-bhakṣaṇāt ||208||
tathā ca tulasī-patra-bhakṣaṇād bhāva-varjitaḥ |
pāpō'pi sad-gatiṁ prāpta ity etad api viśrutam ||209||

tathā ca **skānde** śrī-brahma nāradaṁ prati kathite amṛta-saroddhare
lubdhakopākhyānānte yamadūtanam prati śrī-viṣṇudūtanam vacanam—
kṣīrābdhau mathyamāne hi tulasī kāma-rūpiṇi |
utpādītā mahā-bhāga lokoddhāraṇa-hetave ||210||
yasyāḥ smaraṇa-mātreṇa darśanāt kīrtanād api |
vilayaṁ yānti pāpāni kiṁ punar viṣṇu-pūjanāt ||211||
jāta-rūpa-mayaṁ puṣpam padmarāga-mayaṁ śubham |
hitvā tu ratna-jātāni gṛhṇāti tulasī-dalam ||212||
bhakṣitam lubdhakenāpi patram tulasī-sambhavam |
paścād diṣṭāntam āpanno bhasmībhūtam kalevaram ||213||
sitāsitam yathā nīraṁ sarva-pāpa-kṣayāvaham |
tathā ca tulasī-patram prāśitam sarva-kāma-dam ||214||
yathā jāta-balo vahnir dahate kānanādikam |
prāśitam tulasī-patram yathā dahati pātakam ||215||
yathā bhakti-rato nityaṁ naro dahati pātakam |
tulasī-bhakṣaṇāt tat tad dahate pāpa-sañcayam ||216||
cāndrāyaṇa-sahasrasya parakāṇām śatasya ca |
na tulyaṁ jāyate puṇyaṁ tulasī-patra-bhakṣaṇāt ||217||
kṛtvā pāpa-sahasrāṇi pūrve vayasi mānavaḥ |
tulasī-bhakṣaṇān mucyet śrutam etat purā hareḥ ||218||
tāvat tiṣṭhanti pāpāni dehināṁ yama-kiṅkarāḥ |
yāvan na tulasī-patram mukhe śirasi tiṣṭhati ||219||
amṛtād utthitā dhātrī tulasī viṣṇu-vallabhā |
smṛtā saṅkīrtitā dhyātā prāśitā sarva-kāma-dā ||220||

tatraiva śrī-yamaṁ prati śrī-bhagavad-vakyaṁ—

dhātrī-phalaṁ ca tulasī mṛtyu-kāle bhaved yadi |
mukhe yasya śire dehe durgatir nāsti tasya vai ||221||
yukto yadi mahā-pāpaiḥ sukṛtaṁ nārjitaṁ kvacit |
tathāpi diyate mokṣas tulasī bhakṣitā yadi ||222||
lubdhakenātma-dehena bhakṣitaṁ tulasī-dalam |
samprāpto mat-padaṁ nūnaṁ kṛtvā prāṇasya saṁkṣayam ||223||

purāṇāntare ca—

upoṣya dvādaśīm śuddhām parāṇe tulasī-dalam |
prāśayed yadi viprendra aśvamedhāṣṭakaṁ labhet ||224|| iti |

tathaiva tulasī-sparsat kṛṣṇa-cakreṇa rakṣitaḥ |

brahma-bandhur iti khyāto **hari-bhakti-sudhodaye** ||225||

ata evoktam—

kiṁ citram asyāḥ patitaṁ tulasyā
dalam jalam vā patitaṁ punīte |
lagnādhibhāla-sthalam ālavāla-
mṛtsnāpi kṛtsnāgha-vināśanāya ||226|| iti |

śrīmat-tulasyāḥ patrasya mähātmyaṁ yady apīdṛṣam |
tathāpi vaiṣṇavais tan na grāhyaṁ kṛṣṇārpaṇaṁ vinā ||227||
kṛṣṇa-priyatvāt sarvatra śrī-tulasyāḥ prasaṅgataḥ |
saṅkirtyamānaṁ dhātryās ca mähātmyaṁ likhyate 'dhunā ||228||

atha dhātrī-mähātmyaṁ **skānde** brahma-nārada-saṁvāde—

dhātrī-cchāyām samāśritya yo'rcayec cakra-pāṇinām |
puṣpe puṣpe 'śvamedhasya phalaṁ prāpnoti mānavah ||229||

tatraivāgre—

dhātrī-cchāyām tu saṁsprṣya kuryāt piṇḍam tu yo mune |
muktīm prayānti pitarah prasādān mādhavasya ca ||230||
mūrdhni ghrāṇe mukhe caiva dehe ca muni-sattama |
dhatte dhātrī-phalaṁ yas tu sa mahātmā su-durlabhaḥ ||231||
dhātrī-phala-vilīptāṅgo dhātrī-phala-vibhūṣitaḥ |
dhātrī-phala-kṛtāhāro naro nārāyaṇo bhavet ||232||
yaḥ kaścid vaiṣṇavo loke dhatte dhātrī-phalaṁ mune |
priyo bhavati devānām manuṣyāṇām tu kā kathā ||233||
yaḥ kaścid vaiṣṇavo loke mithyācāro'pi duṣṭa-dhīḥ |
punāti sakalān lokān dhātrī-phala-dalānvitaḥ ||234||
dhātrī-phalāni yo nityaṁ vahate kara-sampute |
tasya nārāyaṇo devo varam ekaṁ prayacchati ||235||
dhatrī-phalaṁ ca bhoktavyaṁ kadācit kara-samputāt |

yaśaḥ śriyam avāpnoti prasādāc cakra-pāṇinaḥ ||236||
dhātrī-phalaṁ ca tulasī mṛttikā dvārakodbhavā |
saphalaṁ jīvitam tasya tritayam yasya veśmani ||237||
dhātrī-phalais tu sammiśram tulasī-dala-vāsitam |
pibate vahate yas tu tīrtha-koṭi-phalaṁ labhet ||238||
yasmin gr̥he bhavet toyam tulasī-dala-vāsitam |
dhātrī-phalais ca viprendra gāṅgeyaiḥ kiṁ prayojanam ||239||
tulasī-dala-naivedyam dhātryā yasya phalaṁ gr̥he |
kavacam vaiṣṇavam tasya sarva-pāpa-vināśanam ||240||

brahma-purāṇe ca—

dhātrī-phalāni tulasī hy anta-kāle bhaved yadi |
mukhe caiva śirasy aṅge pātakam nāsti tasya vai ||241||
kṛtvā tu bhagavat-pūjām na tīrtham snānam ācaret |
na ca devālayopetāspr̥ṣya-saṁsparśanādinā ||242||

atha snāna-viśeṣa-kalaḥ

smṛty-artha-sāre—

na snāyād utsave tīrthe māṅgalyam vinivartya ca |
anuvrajya suhr̥d-bandhūn arcayitveṣṭa-devatām ||243||

viṣṇu-smṛtau ca—

viṣṇv-ālaya-samīpa-sthān viṣṇu-sevārtham āgatān |
cāṅḍālān patitān vāpi spr̥ṣtvā na snānam ācaret ||244||
deva-yatra-vivāheṣu yajñopakaraṇeṣu ca |
utsaveṣu ca sarveṣu spr̥ṣṭāspr̥ṣṭir na vidyate ||245||
evam prātaḥ samabhyarcya śrī-kṛṣṇam tad-anantaram |
śāstrābhyāsam dvijaḥ śaktyā kuryād vipro viśeṣataḥ ||246||

yad uktam—

śruti-smṛtī ubhe netre viprāṇam parikīrtite |
ekena vikalaḥ kāṇo dvābhyām andhaḥ prakīrtitaḥ ||247||

kiṁ ca **kaurme** vyasa-gītāyām—

yo'nyatra kurute yatnam anādhītya śrutim dvijaḥ |
sa samūḍho na sambhāṣyo veda-bāhyo dvijātibhiḥ ||248||
na veda-patha-mātreṇa santusyed esa vai dvijaḥ |
yathoktācāra-hinas tu paṅke gaur iva sidati ||249||
yo'dhītya vidhivad vedaṁ vedārtham na vicārayet |
sa cāndhaḥ śūdra-kalpas tu padārtham na prapadyate ||250|| iti |

ato'dhītyānvaham vidvān athādhyāpya ca vaiṣṇavaḥ |

samarpya tac ca kṛṣṇāya yateta nija-vṛttaye ||251||

vṛttau satyām ca śṛṇuyāt sādḥūn saṅgatyā sat-kathām ||252||

saptama-skandhe [BhP 7.11.18-20]—

ṛtāmṛtābhyāṁ jīveta mṛtena pramṛtena vā |
satyānṛtābhyāṁ api vā na sva-vṛtṭyā kadācana ||253||
ṛtam uñcha-śilam proktaṁ amṛtaṁ syād ayācitam |
mṛtaṁ tu nityaṁ yācñā syāt pramṛtaṁ karṣaṇaṁ smṛtam ||254||
satyānṛtaṁ tu vāṇijyaṁ śva-vṛttir nīca-sevanam ||255||
ātmano nīca-lokānāṁ sevanam vṛtti-siddhaye |
nitarāṁ nindyate sadbhir vaiṣṇavasya viśeṣataḥ ||256||

tad uktam—

sevā śva-vṛttir yair uktā na samyak tair udāhṛtam |
svacchanda-caritaḥ kva śvā vikṛtāsuḥ kva sevakaḥ ||257||
paṇi-kṛtyātmanaḥ praṇān ye vartante dvijādhamāḥ |
teṣāṁ durātmanāṁ annaṁ bhuktvā cāndrāyaṇaṁ caret ||258|| iti |

śukla-vṛtter asiddhau ca bhojyānnān śūdra-vargataḥ |
tathaiva grāhyāgrāhyāṇi jāniyāc chāstrato budhaḥ ||259||

śukla-vṛttiś ca

śrī-viṣṇu-dharmottare trtiya-khaṇḍe—

pratigraheṇa yal labdham yajyataḥ śiṣyatas tathā |
gunānvitebhyo viprasya śuklaṁ tat tri-vidhaṁ smṛtam ||260||
yuddhopakārāl labdham ca daṇḍāc ca vyavahārataḥ |
kṣatriyasya dhanam śuklaṁ tri-vidhaṁ parikīrtitam ||261||
kṛṣi-vāṇijya-go-rakṣaḥ kṛtvā śuklaṁ tathā viśaḥ |
dvija-śuśrūṣayā labdham śuklaṁ śūdrasya kīrtitam ||262||
kramāgataṁ pṛiti-dānam prāptaṁ ca saha bhāryayā |
aviśeṣena sarveṣāṁ dhanam śuklaṁ prakīrtitam ||263||

atha grāhyāgrāhyāṇi

kaurme tatraiva—

nādyāc chūdrasya vipro'nnam mohād vā yadi kāmataḥ |
na śūdra-yoniṁ vrajati yas tu bhuṅkte hy anāpadi ||264||
duṣkṛtaṁ hi manuṣyasya sarvam anne pratiṣṭhitam |
yo yasyānnam samaśnāti sa tasyāśnāti kilbiṣam ||265||
ārdhikaḥ kula-mitraś ca sva-gopālaś ca nāpitaḥ |
ete śūdreṣu bhojyānnā dattvā svalpa-paṇam budhaiḥ ||266||
pāyasaṁ sneha-pakvaṁ yad go-rasaṁ caiva śaktavaḥ |
piṇyākam caiva tailam ca śūdrād grāhyaṁ tathaiva ca ||267||

aṅgirāḥ—

go-rasaṁ caiva śaktūṁś ca taila-piṇyākam eva ca |
apūpān bhakṣayec chūdrāt yat kiñcit payasā kṛtam ||268||

atri-smṛtau—

sva-sutāyās ca yo bhuñkte sa bhuñkte pṛthivī-malam |
narendra-bhavane bhuktvā viṣṭhāyām jāyate kṛmiḥ ||269||
dāsa-nāpita-gopāla- kula-mitrārdha-sīriṇaḥ |
bhojyānnāḥ śūdra-varge 'mī tathātma-vinivedakaḥ ||270||
madhūdakaṁ phalaṁ mūlam edhāṁsy-abhaya-dakṣiṇā |
abhyudyatāni tv etāni grāhyāṇy api nikṛṣṭataḥ ||271||
khala-kṣetra-gataṁ dhanyaṁ kūpa-vāpīsu yaj jalam |
agrāhyād api tad-grāhyaṁ yac ca goṣṭha-gataṁ payaḥ ||272||
pānīyaṁ pāyasaṁ bhakṣyaṁ ghṛtaṁ lavaṇam eva ca |
hasta-dattaṁ na gṛhṇīyāt tulyaṁ go-māmsa-bhakṣaṇaiḥ ||273||

manu-smṛtau—

samudraṁ saindhavaṁ caiva lavaṇe paramādbhute |
pratyakṣe api tu grāhye niśedhas tv anya-gocaraḥ ||274||
āyasaiva pātreṇa yad annam upanīyate |
bhoktā tad viṣ-samaṁ bhuñkte dātā ca narakam vrajet ||275||
go-rakṣakān vāṇijakān tathā kāruka-śīlinaḥ |
proṣyān vārdhūśikāṁś caiva viprān śūdravad ācāret ||276||

kaurme ca tatraiva—

ṛṇaṁ kāṣṭhaṁ phalaṁ puṣpaṁ prakāśaṁ vai harer budhaḥ |
dharmārthaṁ kevalaṁ vipra hy anyathā patito bhavet ||277||
tila-mudga-yavādīnām muṣṭir grāhyā pathi sthitaḥ |
kṣudhārthair nānyathā vipra dharmā-vidbhir iti sthitiḥ ||278||
vaiṣṇavānām hi bhoktavyaṁ prārthyānnaṁ vaiṣṇavaḥ sadā |
avaṣṇavānām annaṁ tu parivarjyam amedhyavat ||279||

tathā ca **pādme** devadūta-vikuṇḍala-saṁvāde—

prārthayed vaiṣṇavād annaṁ prayatnena vicakṣaṇaḥ |
sarva-pāpa-viśudhy-arthaṁ tad-abhāve jalam pibet ||280||

nāradiye—

mahā-pātaka-saṁyukto vrajed vaiṣṇava-mandiram |
yācayed annam amṛtaṁ tad-abhāve jalam pibet ||281||

viṣṇu-smṛtau—

śrotriyānnaṁ vaiṣṇavānnaṁ huta-śeṣaṁ ca yad-dhaviḥ |
ānakhāt śodhayet pāpaṁ tuṣāgniḥ kanakaṁ yathā ||282||

skānde mārkaṇḍeya-bhagīratha-saṁvāde—

śuddham bhāgavatasyānnaṁ śuddham bhagīrathi-jalam |
śuddham viṣṇu-param cittaṁ śuddham ekādaśi-vratam ||283||
avaishṇava-grhe bhuktvā pītvā vā jānato'pi vā |
śuddhiś cāndrāyaṇe prokta iṣṭāpūrtam vṛthā sadā ||284||

śrī-prahlāda-vākye ca—

keśavārcā grhe yasya na tiṣṭhati mahī-pate |
tasyānnaṁ naiva bhoktavyam abhakṣyeṇa samaṁ smṛtam ||285||
kecid vṛtty-anapekṣasya japa-śraddhāvataḥ prabho |
viśvastasyādiśanty asmin kāle 'pi kṛtino japam ||286||

atha madhyāhnika-kṛtyāni

madhyāhne snānataḥ pūrvam puṣpādy āhṛtya vā svayam |
bhṛtyādinā vā sampādya kuryān madhyāhnikīḥ kriyāḥ ||287||
snānāśaktau ca madhyāhne snānam ācārya māntrikam |
yathoktam bhagavat-pūjām śaktaś cet prāgvad ācaret ||288||

atha vaiṣṇava-vaisvadevadi-vidhiḥ

tataḥ kṛṣṇārpitenaiḥ śuddhenānena vaiṣṇavaḥ |
vaisvadevādikaṁ daivam karma paitram ca sādhayet ||289||
tad uktam ṣaṣṭhe dina-vibhāge tu kuryāt pañca mahā-makhān |
daivo homena yajñāḥ syāt bhautas tu bali-dānataḥ ||290||
paitro viprāna-dānena paitreṇa balināthavā |
kiñcid anna-pradānād vā tarpaṇād vā catur-vidhaḥ ||291||
nṛ-yajño'tithi-satkārāt hanta-kāreṇa cāmbunā |
brahma-yajño veda-japāt purāṇa-paṭhanena vā ||292||

tan-nityatā

kaurme—

akṛtvā tu dvijaḥ pañca mahā-yajñān dvijottamaḥ |
bhuñjīta cet su-mūḍhātmā tiryag-yoniṁ sa gacchati ||293||

atha vaiṣṇava-śrāddha-vidhiḥ

prāpte śrāddha-dine 'pi prāg annam bhagavate 'rpayet |
tac-cheṣeṇaiva kurvīta śrāddham bhāgavato narah ||294||

yac ca smṛtau—

grhāgni-śiṣu-devānām yatīnām brahmācāriṇām |

pitṛ-pāko na dātavyo yāvat piṇḍān na nirvapet ||295|| iti |

īdrṇ sāmānya-vacanam viśeṣa-vacana-vrajaih |
śruti-smṛti-purāṇādi- varttibhir bādhyate dhruvam ||296||

tathā ca pādme—

viṣṇor niveditānnena yaṣṭavyaṁ devatāntaram |
pitṛbhyas cāpi tad deyam tad ānantyāya kalpate ||297||

mokṣa-dharme nāradoktau—

sāvataṁ vidhim āsthāya prāṇ sūrya-mukha-nisṛtam |
pūjāyām āsa deveṣaṁ tac-cheṣeṇa pitāmahān ||298||

brahmāṇḍa-purāṇe—

yaḥ śrāddha-kāle hari-bhukta-śeṣam
dadāti bhaktyā pitṛ-devatānām |
tenaiva piṇḍāms tulasī-vimiśrān
ākalpa-koṭim pitarah su-ṭṛptāḥ ||299||

skānde—

devān pitṛṇ samuddiśya yad viṣṇor viniveditam |
tān uddiśya tathā kuryāt pradānam tasya caiva hi ||300||
prayānti ṭṛptim atulām sodakena tu tena vai |
mukunda-gātra-lagnena brāhmaṇānām vilepanam ||301||
candanena tu piṇḍanam kartavyaṁ pitṛ-ṭṛptaye |
devānām ca pitṛṇām ca jāyate ṭṛpti-rakṣayā ||302||
evam kṛte mahī-pala mā bhavet samśayaḥ kvacit ||303||

tatraiva śrī-purusottama-khaṇḍe—

annādyam śrāddha-kāle tu patitādyair nirīkṣitam |
tulasī-dala-miśreṇa salilenābhīṣiṅcayet ||304||
tad-annam śuddhatām eti viṣṇor naivedya-miśritam |
viṣṇor naivedya-śeṣam tu tasmād deyam dvijātmanām |
piṇḍe caiva viśeṣena pitṛṇām ṭṛptim icchatā ||305||

tatraiva śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

pitṛṇ uddiśya yaiḥ pūjā keśavasya kṛtā naraih |
tyaktvā te narakīm piḍām muktīm yānti mahā-mune ||306||
dhanyās te mānavā loke kali-kāle viśeṣataḥ |
ye kurvanti harer nityam pitṛ-artham pūjanam mune ||307||
kim dattair bahubhir piṇḍair gayā-śrāddhādibhir mune |
yair arcito harir bhaktyā pitṛ-artham ca dine dine ||308||
yam uddiśya hareḥ pūjā kriyate muni-puṅgava |
uddhṛtya narakāvāsāt tam nayet paramam padam ||309||
yo dadāti hareḥ sthānam pitṛṇ uddiśya nārada |

kartavyam hi pitṛṇām yat tat kṛtam tena bho dvija ||310||

śrutau ca—

eka eva nārāyaṇa āsīt, na brahmā, neme dyāvā-pṛthivyau, sarve devāḥ, sarve
pitarāḥ, sarve manusyāḥ | viṣṇunā aśitam aśnanti viṣṇunāghrātam jighranti,
viṣṇunā pītam pibanti, tasmād vidhvamsō viṣṇūpāhṛtam bhakṣayeyuḥ ||311||
iti |

ata evoktam śrī-bhagavatā **viṣṇu-dharme**—

prāṇebhyo juhuyād annam man-niveditam uttamam |
tṛpyanti sarvadā prāṇā man-nivedita-bhakṣaṇāt ||312||
tasmāt sarva-prayatnena pradeyam man-niveditam |
mamāpi hṛdaya-sthasya pitṛṇām ca viśeṣataḥ ||313||

kim ca tatraivānyatra—

bhakṣyam bhojyam ca yat kiñcid anivedyāgra-bhoktari |
na deyam pitṛ-devebhyaḥ prāyaścittī yato bhavet ||314||
svargādaḥ kathito devair agra-bhug bhagavān hariḥ |
yajña-bhāga-bhujo devās tatas tena prakalpitāḥ ||315||

skānde śrī-mārkaṇḍeya-bhagīratha-saṁvāde—

yas tu vidyā-vinirmuktaṁ mūrkham matvā tu vaiṣṇavam |
vedavidbhyo'vadād vipraḥ śrāddham tad rākṣasam bhavet ||316||
sikṭha-mātram tu yad bhuñkte jalam gaṇḍūṣa-mātrakam |
tad-annam meruṇā tulyam taj jalam sāgaropamam ||317||

brahma-purāṇe śrī-brahma-vacanam—

śaṅkhāṅkita-tanur vipro bhuñkte yasya ca veśmani |
tad-annam svayam aśnāti pitṛbhiḥ saha keśavaḥ ||318||

smṛtiś ca—

surābhāṇḍastha-pīyūṣam yathā naśyati tat-kṣaṇāt |
cakrāṅka-rahitam śrāddham tathā śātātapo'bravīt ||319||

kim ca, **śrī-viṣṇu-rahasye**—

niveśayen naro mohād anya-panktau hareḥ priyam |
sa paten niraye ghore pankti-bhedī narādhamah ||320||

atha śrī-bhagavad-arpaṇe niṣiddham

niveditam yad anyasmai tad ucchiṣtam hi kathyate |
ataḥ kathañcid api tan na śrī-bhagavate'rpayet ||321||

tathā **caikādaśa-skandhe** śrī-bhagavad-uktau [BhP 11.11.40]—
api dīpāvalokaṁ me nopayunjyān niveditam ||322||

nāradiye—

pitṛ-śeṣaṁ tu you dadyād dharaye paramātmane |
retodāḥ pitaras tasya bhavanti kleśa-bhāgiṇaḥ ||323||

śrī- viṣṇu-dharme—

hari-śeṣaṁ havir dadyāt pitṛṇām akṣayaṁ bhavet |
na punaḥ pitṛ-śeṣaṁ tu harer brahmādi-sad-guroḥ ||324||

anyatra ca—

dakṣādayaś ca pitaro bhṛtyā indrādayaḥ surāḥ |
atas tad-bhakta-śeṣaṁ tu viṣṇor naiva nivedayet ||325|| iti |

evam āvaśyakaṁ kṛtvā vaiṣṇavebhyo vibhajya ca |
śrīman-mahā-prasādānnaṁ bhuñjīta saha bandhubhiḥ ||326||

tathā ca prahlāda-pañcarātre—

svabhāvasthaiḥ karma-jaḍān vañcayan draviṇādibhiḥ |
harer naivedya-sambhārān vaiṣṇavebhyaḥ samarpayet ||327||

ataeva vaiṣṇava-tantre—

harer niveditaṁ kiñccin na dadyāt karhicid budhaḥ |
abhaktebhyaḥ saśalyebhyo yad davan niraye vrajet ||328||

viṣṇu-dharmottare—

avaṣṇave deva-dhṛtaṁ nirmālyaṁ na prayacchati |
naivedyaṁ vā mahābhāga tasya tuṣyati keśavaḥ ||329|| iti |

kathañcid api nāśnīyād akṛtvā kṛṣṇa-pūjanam |
na cāsamarpya govinde kiñcid bhuñjīta vaiṣṇavaḥ ||330||

atha pūjā-vyatirikta-bhojana-doṣāḥ

śrī-kūrma-purāṇe—

anarcayitvā govindaṁ yair bhuktaṁ dharmavarjitaiḥ |
śvāna-viṣṭhā-samaṁ cānnaṁ nīraṁ ca surayā samam ||331||

kiṁ ca—

yo mohād athavālasyaḍ akṛtvā devatārcanam |
bhuñkte sa yāti narakāṁ sūkareṣv iha jāyate ||332||

viṣṇu-dharmottare—

eka-kālaṁ dvikālaṁ vā tri-kālaṁ pūjayed dharim |
apūjya bhojanaṁ kurvan narakāṇi vrajen naraḥ ||333||

nāradiye ca—

prātar madhyandinām sāyam viṣṇu-pūjā smṛtā budhaiḥ |
aśakto vistareṇaiva prātaḥ sampūjya keśavam ||334||
madhyāhne caiva sāyam ca puṣpāñjalim api kṣipet |
madhyāhne vā vistareṇa saṁkṣepeṇāthavā harim ||335||
sambhojya bhojanām kuryād anyathā narakām vrajet ||336||

athānarpita-bhoga-niṣedhaḥ

hāyaśiṛṣa-pañcarātre—

na tv evāpūjya bhuñjīta bhagavantām janārdanam |
na tat svayam samaśnīyāt yad viṣṇau na nivedayet ||337||

brahmāṇḍa-purāṇe –

patraṁ puṣpaṁ phalaṁ toyam anna-pānādyam auśadham |
anivedya ca bhuñjīta yad āhārāya kalpitam ||338||
anivedyam tu bhuñjānaḥ prāyaścittī bhaven naraḥ |
tasmāt sarvaṁ nivedyaiva viṣṇor bhuñjīta sarvadā ||339||

pādme gautamāmbaṛiṣa-saṁvāde—

ambaṛiṣa grhe pakvaṁ yad abhiṣṭam sadātmanaḥ |
anivedya harer bhuñjan sapta-kalpāni nārakī ||340||

tatraivottara-kāṇḍe śivomā-saṁvāde (6.253.112)—

avaiṣṇavānām yac cānnaṁ patitānām tathaiva ca |
anarpitaṁ tathā viṣṇau śva-māmsa-sadṛśam bhavet ||341||

viṣṇu-smṛtau—

anivedya tu yo bhuṅkte haraye paramātmāne |
majjanti pitaras tasya narake śāśvatīḥ samāḥ ||342||

ataeva gautmāmbaṛiṣa-saṁvāde—

ambaṛiṣa navam vastraṁ phalam annam rasādikam |
kṛtvā viṣṇūpabhuktaṁ tu sadā sevyam hi vaiṣṇavaiḥ ||343||

viṣṇu-dharmāgnipurāṇayoḥ—

gandhāna-vara-bhakṣyāms ca srajo vāsāmsi bhūṣaṇam |
dattvā tu devadevāya tac-cheṣāṇy upabhuñjate ||344||

gāruḍe—

pādodakam piben nityam naivedyam bhakṣayed dhareḥ |
śeṣās ca mastake dhāryā iti vedānuśāsanam ||345||

saṣṭha-skandhe puṁsavana-vrata-prasaṅge [BhP 6.19.20]—

udvāsya devam sve dhāmi tan niveditam agrataḥ |

adyād ātma-viśuddhy-arthaṁ sarva-kāmārtha-siddhaye ||346||

aṣṭama-skandhe ca payo-vrata-prasaṅge [BhP 8.16.42]—
niveditaṁ tad-bhaktāya dadyād bhuñjīta vā svayam ||347||

gautamīya-tantre—
śuklopacāra-sambhārair nityaśo harim arcayet |
nivedya kṛṣṇāya vidhivad annaṁ bhuñjīta tat svayam |
athavā sātivate dadyād yadi labhyate bhaktitaḥ ||348||

śarat-pradīpe ca—
bhakta-kṣaṇa-kṣaṇo devaḥ smṛtiḥ sevā sva-veśmani |
sva-bhojyasyārpaṇaṁ dānaṁ phalam indrādi-durlabham ||349||

atha naivedya-bhakṣaṇa-vidhiḥ

dr̥ṣṭvā mahā-prasādānnaṁ tat prāṇ natvābhimantrayet |
sveṣṭa-nāmnā tato mūla-manunā vāra-saptakam ||350||
dharmarājādi-bhāgaṁ cāpāsya śrī-caraṇāmṛtam |
tulasīm cātra nikṣipyā ślokān saṅkīrtayed imān ||351||
yasyocchiṣṭaṁ hi vāñchanti brahmādyā ṛṣayo'malāḥ |
siddhādyās ca hares tasya vayam ucchiṣṭa-bhojinaḥ ||352||

kim ca—
yasya nāmnā vinaśyanti mahāpātaka-rāśayaḥ |
tasya śrī-kṛṣṇa-devasya vayam ucchiṣṭa-bhojinaḥ ||353||
ucchiṣṭa-bhojinas tasya vayam adbhuta-karmaṇaḥ |
yo bālya-līlayā tāms tān pūtanādīn apātayat ||354||

ekādaśa-skandhe [BhP 11.6.46]—
tvayopabhukta-srag-gandha-vāso'laṅkāra-carcitāḥ |
ucchiṣṭa-bhojino dāsās tava māyām jayemahi ||355||

yato'mṛtopastaraṇam asīty uktvā yathā-vidhi |
pañca prāṇāhutiḥ kṛtvā bhuñjīta purataḥ prabhoḥ ||356||

śrī-viṣṇu-purāṇe [ViP 3.11.77, 79-80, 82-3, 86-91, 95-6, 98] aurva-sagara-saṁvāde—
praśasta-ratna-pāṇis tu bhuñjīta prayato gr̥hī ||357||
puṇya-gandhau śasta-mālya-dhārī caiva nareśvara |
naika-vastra-dharo'thārdra-pāṇi-pādo mahīpate ||358||
viśuddha-vadanaḥ prīto bhuñjīta na vidiṅ-mukhaḥ |
prāṇ-mukhodaṅ-mukho vāpi na caivānya-manā naraḥ ||359||
dattvā tu bhaktaṁ śiṣyebhyaḥ kṣudhitebhyas tathā gr̥hī |
praśasta-śuddha-pātre tu bhuñjītākupito dvijaḥ ||360||

nāsandi-saṁsthite pātre nādeṣe ca nareśvara |
nākāle nātisaṅkīrṇe dattvāgraṁ ca naro'gnaye |
nāśeṣaṁ puruṣo'snīyād anyatra jagatī-pate ||361||
madhvambhu-dadhi-sarpibhyaḥ saktubhyaś ca vivekavān |
aśnīyāt tan-mayo bhūtvā pūrvaṁ tu madhuraṁ rasam ||362||
lavaṇāmle tathā madhye kaṭu-tiktādikāms tataḥ |
prāg dravaṁ puruṣo'snīyān madhye kaṭhināśanam ||363||
ante punar dravāśi tu balārogye na muñcati |
pañca-grāsaṁ mahā-maunaṁ prāṇādyāpyāyanāya tat ||364||
bhuktvā samyag athācāmya prāṇ-mukhodaṁmukho'pi vā |
yathāvat punar ācāmet pāṇī prakṣālya mūlataḥ ||365||
svasthaḥ prasānta-cittas tu kṛtāsana-parigrahaḥ |
abhīṣṭa-devatānām tu kurvīta smaraṇaṁ naraḥ ||366||

agastir agnir baḍavānalaś ca
bhuktaṁ mayānnaṁ jarayatv aśeṣam |
sukhaṁ ca me tat-pariṇāma-sambhavaṁ
yacchantv arogo mama cāstu dehe ||367||

viṣṇuḥ samastendriya-deha-dehī
pradhāna-bhūto bhagavān yathaikaḥ |
satyena tenāttam aśeṣam annam
ārogyadaṁ me pariṇāmam etu ||368||

ity uccārya sva-hastena parimṛjya tathodaram |
anāyāsa-pradāyīni kuryāt karmāṇy atandritaḥ ||369||

kaurme vyāsa-gītāyām—

prāṇ-mukho'nnāni bhuñjīta sūryābhimukham eva vā |
āśīnaḥ svāsane siddhe bhūmyām pādaṁ nidhāya ca ||370||
āyusyaṁ prāṇ-mukho bhuñkte yaśasyaṁ dakṣiṇāmukhaḥ |
śriyaṁ pratyaṅ-mukho bhuñkte ṛtaṁ bhuñkte udaṅ-mukhaḥ ||371||
pañcārdro bhojanaṁ kuryād bhūmau pātraṁ nidhāya ca |
upavāseṇa tat tulyaṁ manur āha prajāpatiḥ ||372||
upalipte śucau deṣe pādaṁ prakṣālya vai karau |
ācāmyārdrānāno'krodhaḥ pañcārdro bhojanaṁ caret ||373||
mahā-vyāhṛtibhis tv annaṁ parivāryodakena tu |
amṛtopastaraṇam asītyapośāna-kriyām caret ||
svāhā-praṇava-samyuktāṁ prāṇāyety āhutiṁ tataḥ |
apānāya tato hutvā vyānāya tad-anantaram ||375||
udānāya tataḥ kuryāt samānāyety pañcamīm |
vijñāya tattvam eteṣāṁ juhuyād ātmani dvijāḥ ||376||
śeṣam annaṁ yathākāmaṁ bhuñjīta vyañjanair yutam |
dhyātvā tan-manasā devam ātmānaṁ vai prajāpatim ||377||
amṛtāpidhānam asīty upariṣṭād apaḥ pibet ||378||

kim ca, tatraiva—

yad bhunkte veṣṭita-śirā yac ca bhunkte vidiṅ-mukhaḥ |
sopānatkaś ca yad bhunkte sarvaṃ vidyāt tad āsuram ||379||
nārdha-rātre na madhyāhne nājirṇaṃ nārdra-vastra-dhṛk |
na ca bhinnāsana-gato na yāne saṁsthito'pi vā ||380||
na bhinna-bhājane caiva na bhūmyāṃ na ca pāṇiṣu |
anārogyam anāyusyam asvargyam cātibhojanam |
apuṇyam loka-vidviṣṭaṃ tasmāt tat parivarjayet ||381||

kim ca—

na vāma-hastenoddhṛtya pibed vaktreṇa vā jalam ||382||

viṣṇu-smṛtau—

pibataḥ patate toyam bhājane mukha-nirgayam |
abhojyam tad bhaved annam bhuktvā cāndrāyaṇam caret ||383||

mārkaṇḍeye—

bhuñjītānnaṃ ca tac-citto hy antarjāsu sadā naraḥ |
upaghātād ṛte doṣānnānasyodīrayed budhaḥ ||384||

anyatra ca—

hastādṛte'mbunānyenān āśnan pātrād ṛte pibet |
dakṣiṇam tu parityajya vāme nīram nighāpayet |
abhojyam tad bhaved annam pānīyam ca surā-samam ||385||
ṛpto dadyād dhi tad-annam śeṣam durgata-ṛptaye ||386||
samyag ācamya dakṣānghrer aṅguṣṭhe vāri nikṣipet ||387||
tataḥ saṁsmṛtya santuṣṭaḥ puṣṭidām iṣṭa-devatām |
sannikṛṣṭair vṛtaḥ śiṣṭair japed anna-pater manūn |
annapate'nnasya no dehi ||388|| ity ādi |

bhakṣayed atha tāmbūlam prasādam vallavī-prabhoḥ |
śiṣṭair iṣṭair japed divyam bhagavan nāma-maṅgalam ||389||

atha naivedya-māhātmyam

vārāhe—

yo mamaivārcanam kṛtvā tatra prāpaṇam uttamam |
śeṣam annam śam āśnāti tataḥ saukhyataram nu kim ||390||

skānde—

tavopahāram bhuktvā yaḥ sevate yajña-pūruṣam |
sevitam tena niyatam puroḍāśo mahādhiyā ||391||

kim ca tatraiva—

śaṅkhodakam tīrtha-varād variṣṭham
pādodakam tīrtha-gaṇād gariṣṭham |
naivedya-śeṣam kratu-koṭi-puṇyam
nirmālya-śeṣam vrata-dāna-tulyam ||392||

naivedya-śeṣam tula-sīvi-miśram
viśeṣataḥ pāda-jalena siktam |
yo'snāti nityam purato murāreḥ
prāpnoti yajñāyuta-koṭi-puṇyam ||393||

ṣaḍbhir māsopavāsais tu yat phalam parikīrtitam |
viṣṇor naivedya-śeṣe yat phalam tad bhuñjatām kalau ||394||

kim ca, tatra śrī-śālagrāma-śilā-māhātmye—

bhaktiyā bhunakti naivedyam śālagrāma-śilārpitam |
koṭim makhasya labhate phalam śata-sahasraśaḥ ||395||
brahma-vāri-grhasthaiś ca vānaprasthaiś ca bhikṣubhiḥ |
bhoktavyam viṣṇu-naivedyam nātra kāryā vicāraṇā ||396||
bhuktvānya-deva-naivedyam dvijaś cāndrāyaṇam caret |
bhuktvā keśava-naivedyam yajña-koṭi-phalam labhet ||397||

tatraiva śrī-brahma-nārada-saṁvāde—

agniṣṭoma-sahasrais tu vājapeya-śatair api |
tat phalam prāpyate nūnam viṣṇor naivedya-bhakṣaṇāt ||398||
hṛdi rūpaṁ mukhe nāma naivedyam udare hareḥ |
pādodakam ca nirmāyam mastake yasya so'cyutaḥ ||399||

kim ca—

pāvanam viṣṇu-naivedyam sura-siddharṣibhiḥ smṛtam |
anya-devasya naivedyam bhuvattvācāndrāyaṇam caret ||400||
koṭi-yajñais tu yat puṇyam māsopoṣaṇa-koṭibhiḥ |
tat phalam prāpyate pumbhir viṣṇor naivedya-bhakṣaṇāt ||401||
tulasyāś ca rajo-juṣṭam naivedyasya ca bhakṣaṇam |
nirmāyam ca dhṛtam yena mahā-pātaka-nāśanam ||402||

bṛhad-viṣṇu-purāṇe --

naivedyam jagadīśasya anna-pānādikam ca yat |
brahmavan nirvikāram hi yathā viṣṇus tathaiva tat ||403||
vikāram ye prakurvanti bhakṣaṇe tad dvijātayaḥ ||404||
kuṣṭha-vyādhi-samāyuktāḥ putra-dāra-vivarjitāḥ ||
nirayam yānti te viprā yasmān nāvartate punaḥ ||405||

viṣṇudharmottare—

navam annam phalam puṣpam nivedya madhusūdane |

paścād bhuñkte svayam yaś ca tasya tuṣyati keśavaḥ ||406||

brahmāṇḍa-purāṇe—

mukundāśana-śeṣam tu yo hi bhuñkte dine dine |
sikthe sikthe bhavet puṇyam cāndrāyaṇa-śatādhikam ||407||

anyatrāpi—

ekādaśī-sahasrais tu māsopoṣaṇa-kotibhiḥ |
tat phalam prāpyate pumbhir viṣṇor naivedya-bhakṣaṇāt ||408|| iti |

tato yathoktam ācamya tāmbūlādi vibhajya ca |
mahā-prasādam dāsyena gṛhṇīyāt prayataḥ svayam ||409||

tathā ca **navama-skandhe** śrīmad-ambarīṣa-carite [BhP 9.4.20]—
kāmaṁ ca dāsyē na tu kāma-kāmyayā
yathottamaśloka-janāśrayā ratiḥ ||410||

naivedya-bhakṣaṇe yac ca nirmālya-grahaṇe ca yat |
māhātmyam ādau likhitam jñeyam sarvam ihāpi tat ||411||

iti śrī-gopāla-bhaṭṭa-vilikhite śrī-bhagavad-bhakti-vilāse
mahā-prasādo nāma navamo vilāsaḥ |